

FILICZKI JÁNOS LEVELE 1605-BŐL

Az alább közölt levelet Filiczki János, az ismert versszerző, Szenci Molnár Albert barátja, a sárospataki református kollégium későbbi tanára írta. Érdekessége nemcsak az, hogy a késő-humanista költőnek ebből az időből egyetlen eddig előkerült levele. Jelentőségét elsősorban az adja, hogy belőle megismerhetjük a fiatal, külföldi tanulmányútja elején levő felvidéki diák politikai nézeteit, s miközben érdekes adalékokat kapunk a magyarországi események, a Bocskai-szabadságharc első hónapjainak csehországi visszhangjáról — a háttérben kirajzolódik a külföldi akadémiákon tanuló protestáns magyar, cseh és morva diákok baráti közössége, egyházuk sorsát illető érdeklődése és a hazai hírek utáni vágyódása.

Filiczki az 1580-as évek elején született a Szepes megyei Farkasfalván (német nevén Farksdorf, szlovákul Farkassowce).¹ Lőcsén, majd Késmárkon tanult, s 1602 márciusában indult külföldi peregrinációra. Útja első állomása a lausitzi (sziléziai) Görnitz volt, ahol a jó hírű gimnáziumban több magyar diák tanult ekkor, köztük Thököly Sebestyén kisebbik fia, Miklós, és nevelője Miskolci Csulyak István.² 1604. elején Prágába ment, ahol a Hoddiegova bárói családnál nevelősködött. Innen írta a szóbanforgó levelet 1605. április 20-án. Néhány hét múlva már útrakelt (föltehetően tanítványaival együtt), hogy június 14-én a hessen-nassauai Herborn akadémiájára iratkozzék be.³

Magyarországon 1603—1604-ben már javában folyt az erőszakos ellenreformáció, érthető, ha Filiczki és cseh-morva barátai is kezdetlől fogva élénk figyelemmel kísérik az eseményeket. Prágába közvetlenül érkezők a hírek: küldöttségek keresik fel Rudolf császárt és udvarát, a futárok katonai jelentéseket hoznak, s az érdeklődő diák mindig találhat valakit, aki szemtanúként számol be neki a hazai dolgokról. Így kapcsolatba lép 1604 tavaszán a felső-magyarországi városok Prágába érkező követivel, magával Kassa város küldöttségének vezetőjével, Bocatius Já-

¹ Életrajzi adataira: Benczedy József, *Filiczki János élete és költészete*. (Gépfűrés feldolgozás az 1930-as évekből. Örzi a budapesti Eötvös Kollégium Könyvtárának Archivuma) és O. Odložilik, *Jan Filiczki z Filic a jeho češli přátelé*. (Sborník historických prací k šedesátinám J. B. Nováka. Praha 1932. 431. s köv. 1.)

² Jakó Zsigmond, *Miskolci Csulyak István peregrinációs albuma*. (Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. T. X—XI. Szeged. 1971. 63—66. 1. Közli Filiczki-nek Csulyak emlékkönyvébe írt latin nyelvű versét is.) Filiczki búcsúversére a Görnitzből távozó Miskolci Csulyak Diáriumában: RMKT XVII. 2. 304—305. 1.

³ A herborni anyakönyv bejegyzése: Antonius von der Linde, *Die Nassauer Drucke des königlichen Landesbibliothek in Wiesbaden*. I. Wiesbaden 1882. 377., illetve Gottfried Zedler—Hans Sommer, *Die Matrikel der hohen Schule und des Paedagogiums zu Herborn*. Wiesbaden 1908. 44. (1153. sz.)

⁴ Benczedy, i. m.

nos főbíróval, akit költeményben is üdvözöl.⁴ Később is, amikor 1604 őszén megindul a Bocskai-szabadságharc, elsősorban a városi megbízottakkal tart kapcsolatot — itt közölt levelében is a tőlük szerzett információkra hivatkozik. Mert amit megtudott, azt levélben közölte a német birodalomban tanuló barátaival, nem titkolt örömmel számolva be a gyűlölt „pápista” udvari klikk politikáját ért csapásokról és a protestáns fölkelők sikereiről. Számára a Bocskai-felkelés pusztán „az orthodox vallás” szabadságáért folytatott küzdelem, a rendi-nemzeti sérelmekről és követelésekről tudomást sem vesz.

A levél a londoni állami levéltárban, a Public Record Office-ban maradt ránk.⁵ Minden jel szerint másolat: az aláírás után hiányzik a sajátkezűséget igazoló kézjegy, a magyarországi hely és személynevek írásába olyan hibák csúsztak, amelyek Filiczkinél elképzelhetetlenek (pl. Boczkai helyett következetesen Boizkai, Schemnicium helyett Schlemnicium stb.), s a latin szövegben is másolásra árulkodó hibák fordulnak elő. Másolatra vall az is, hogy a levélen nincsen címzés, helyette a másoló tárgymegjelölése olvasható: „Ungarica”.

A levélben többes számban megszólított címzettek tehát nem ismerjük, de az, ahogyan a levél a magyarországi dolgokról és eseményekről szól, azt sejteti, hogy nem magyarokhoz, nem honfitársakhoz íródott. Magyarok közt valahogy másként fogalmazta volna Filiczki a büszke megjegyzést arról, hogy Bocskai oldalán több iskolatársa résztvesz a magyarországi harcokban, s Szinai Györgynél nem írta volna oda, hogy magyar. Idegen, nem magyar olvasónak szól a jezsuiták leveleire való utalás is, „amelyekből látható, miben áll hazánk elnyomatását... célzó szándékuk”. A többszörös utalás „a mi hazánkra” is fölösleges volna magyarok közt. Igaz, egy mondat magyarul csúszott ki Filiczki tolla alól, de észrevette, s a margóra odaírta a magyar szavak latin fordítását. Ugyanakkor feltűnő tömörséggel ír a prágai udvarban történekről, feltevézi olvasóiról, hogy tudják, ki az a Basta, s nemcsak azt tudják, hol van Olmüc, hanem azt is, ki a püspöke. Mindez arra mutat, hogy a levél a prágai, csehországi helyzetet jól ismerő, a magyarországi dolgokban csak felületesen tájékozott emberekhez szólt.

A címzettekre egyébként több-kevesebb biztonsággal következtethetünk. A levél végén ugyanis ezt olvassuk: „Rövidesen... meglátogatlak benneteket, vagy valamelyik másik akadémiát.” Majd pedig „Üdvözöljétek nevemben Opsimathin és Dubius urakat”. Az említettek, Jan Optimathes és a mezericei Pavel Dubinus (!) morva diákok ebben az időben a herborni főiskolán tanultak, s tudjuk, hogy két hónap sem telt el levelének kelte után, június 14-én Filiczki is megérkezett Herbornba, hogy beiratkozzék a főiskolára. Vele egyszerre subscribált „Thomas Dubinus Mezericensis Moravus”, — aki nyilván rokona, talán testvére volt a levélben üdvözöltnek, s útítársa lehetett Filiczkinék.⁶ A levél tehát Herbornba íródott, az ottani akadémián tanulók egy csoportjához.

⁵ Kedves kötelességemnek teszek eleget, amikor nyilvánosan is megköszönöm Péter László professzornak (London), hogy a levélre, amelyet ő talált meg, felhívta figyelmemet és azt xerox másolatban meg is küldte.

⁶ Linde, i. m. 373, 375 és 377 l. — Tomas Dubinus egyébként a következő évben tovább ment Marburgba. Filiczki csak 1608-ban követte tanítványaival, négy Hodiegova ifjúval. Ld. Wilhelm Falckenheiner, *Personen- und Ortsregister zu der*

Magyar diák tudtunkkal, ebben az időben nem volt Herbornban. Szenci Molnár Albert, aki 1600. november 26-án subscribált Herbornban, még 1601-ben tovább ment, az 1601 őszen beiratkozó Érsekújvári Gáspár és Sári Orvos Mihály pedig 1602-ben hazajött. Ettől kezdve Filiczkiig nem volt magyarországi diákja az egyetemnek. Annál több cseh és morva fiatal tanult Herbornban. Csak 1605 májusában öten subscribáltak.⁷ Közük többen lehettek, akiket Filiczki még Prágából ismert. Föltevésünk szerint hozzájuk íródott a levél. Ők továbbíthatták aztán másolatban Angliában tanulónfitársaiknak.

A levél levéltári jelzete: Public Record Office (London), SP 80., Vol. 2., Fol. 15—16. (xerox-másolata a Tiszánineni Ref. Egyházkerület Sárospataki Nagykönyvtárának Analecta gyűjteményében.)

Salutem plurimum.⁸

Legati Cassovienses, de quibus nuper scripseram, qui^b achuc ante istos tumultus Pragam appulerant, jam tandem, sed re infecta discessere; reliquarum autem quatuor civitatum Leuthsouiae, Bartpsae,^c Epperies, Cibinii legati, cum Bastae, tum ipsius etiam archiducis multis et magnificis pollicitationibus illecti, hic adhuc morantur. Verum et illi, ut video, saxum Sisyphium^d volvunt, nihil omnino promotentes. Nullam audientiam consequi possunt; de die in diem res protrahitur, fortassis brevi alii sunt secuturi.⁸

Paucis ante diebus⁹ nobilis quidam hungarus, meus olim condiscipulus (sicut multos alios strenue sese gerere hoc in religionis bello audio), Georgius Sinay, reversus ex Hungaria, in carcerem noctu tractus est; qua vero de causa, non satis liquet. Leutschovienses ajunt eum fuisse missum ad Boizkaum^e ad faciendas aliquas pacis conditiones. Quid vero effecerit et quomodo mandata curaverit, pendet adhuc fides veri. Crediderim ipsum loco commendatitiarum Bellerophontis literas a Basta attulisse.⁹

Matrikel und den Annalen der Universität Marburg. 1527—1652. Marburg 1904. 45. és 56. l.

⁷ Minderre Linde, i. m. 366., 368. és 377. l. Az 1605 májusában beiratkoztak: Elias Acontius, Treiwicensis, Moravus; Johannes Wetterus, Pragensis, Bohemus; Paulus Hocsenius, Leicopolienis, Moravus; Georgius Erastus, Moravus; Albertus Didymus a Melnick, Bohemus.

⁸ A felső-magyarországi megyék 1604. szeptember 8-i gálszécsi gyűlése után (melyen a rendek hiába tiltakoztak Belgiojoso gróf kassai főkapitánynak a protestánsokat üldöző rendelkezései ellen), az észak-keleti országrész öt szabad királyi városa, Kassa, Lőcse, Eperjes, Bártfa és Kisszeben, közös küldöttséget menesztett Prágába Rudolf császár-királyhoz, hogy a szabad vallásgyakorlatot és a protestánsoktól erővel elvett kassai nagytemplomot visszakerje. Közben megindult a Bocskai szabadságharc, s 1604. október 31-én Kassa kaput nyitott Lippai Balázs hajdúkapitány előtt. A város átállt tehát a fölkelőkhöz, s követeit hazahívta Prágából. A másik négy város azonban kitartott Rudolf hűségén, s Basta generális, a magyarországi császári hadak főparancsnoka éppen azért javasolta az udvarnak a vallásszabadságra vonatkozó kérésük teljesítését, nehogy ők is Bocskaihoz pártoljanak. Javaslátát azonban nem fogadták meg, minek következtében nem sokkal Filiczki levele után ők is a fölkelőkhöz csatlakoztak. Ld. *Magyar Országgyűlési Emlékek. X. Bp. 1899. 123—124. l.* — A szövegben említett „Archidux”: Mátyás főherceg, aki Rudolf megbízásából a Bocskaival ekkor kezdődő tárgyalásokat irányította. — Filiczkinék a levél elején említett korábbi tudósítását nem ismerjük.

⁹ Basta generális 1604. december 30-i jelentése szerint, Szinai Györgyöt Bocskai küldte követségbe Prágába. („...mentre esso Bochkai mendasse alla Maesta Vostra

^a A kéziratban rövidítve: S. P.

^b A kéziratban elírás folytán: quia.

^c Recte: Bartphae.

^d Recte: Sisyphicum.

^e Recte: paucos ante dies.

^f Az eredetiben nyilván Bocskai lehetett, amit a másoló itt és a következőkben is rosszul olvasott.

De Boizkaio quotidie aliae atque aliae disseminantur fabulae; ipsum esse arianum, rebellem, patriae proditorem, perfidum in Germanos, plus Turca^g servire, nunc captum, milite undique circumfusum, mox elapsum, rursus ejus exercitum serratum; Cassoviam ab hajdonibus Turcis venditam, et alia sexcenta; cum tamen omnia pene contraria fiant. Certo intellexi Radull vajvodam, Valachiae principem cum 8000 sese Boizkaio adjunxisse;¹⁰ Transsilvaniam totam ab ejus partibus et nutu stare, immo ipsum jam principem suum constituisse;¹¹ montanas civitates (bansky mesta)^h in Superiori Hungaria, Cremnicium, Schlemniciumⁱ et arces complures cepisse, hajdones singulis diebus magis ac magis accrescere, Bastae vero copias decrescere, et in tantas angustias redactum ipsum esse, ut quid suscipere, quo progredi debeat, nesciat. Isten adgya, hogy felakassztassanak a kurva fiát, az ő hitetlen nével, voloniakkal egyetemben. Úgy legyen, mongyuk: Amen.^j

Ferunt quoque Viennenseis^k summo in metu esse, neque sine causa: jam proximus ardet Ucalegon; Hus^l mille mercenarii episcoporum, flamma ac folles istorum malorum omnium, tamquam ad asylum confugiunt. Audivissent Olomucensem episcopum,¹² sex curribus comitatum, nescio quo se recepisse, salutis quaerendae gratia. Male pereant sanguinarij canes, ipsi hoc, quicquid est, hactenus intriverunt ipsis haud dubie omne exedendum erit. Vallones crudelissimi sicariorum nebulones, omnia, quocunque veniunt, vastant, populantur, pessundant.

Quando et quem finem populatio ista sortiretur, Deus optimus maximus novit, ego nullum video. Optanda quidem est pax, sed vix, meo judicio, his turbulentissimis temporibus, hacque hominum tempestate speranda; omnia in deterius ruunt, tenuis et macra spes fortunae melioris; pontificij tantum abest, ut animos dejiciant, ut magis in dies saevire incipiant, omnia repagula juris, pudoris, humanitatis vi perfringant, et plures undique pestes nostris moliantur.

Mitto vobis duas Jesuitae cujusdam epistolas, scriptas ex Scepusio.¹³ Ex illis solis satis superque perspicui potest, quis eorum sit animus in opprimenda patria nostra et religione orthodoxa funditus extirpanda. Sed qui habitat in caelis, irridebit eos, et Dominus subsannabit eos.¹⁴ Imperator dedit scriptum quoddam de his turbis ad Imperii principes; sed quemadmodum percepi et partem ejus ipse legi, totum a veritate alienissimum.¹⁵ Nostrates quoque miserunt Dresdam veram horum tumultuum historiam, quo sic toti orbi impostura et immanis crudelitas papicularum, pacis publicae turbatorum, regnorumque eversorum innotescant et principes sciant, quid facto opus sit, cui fides danda, contra quem arma suscipienda.¹⁶ Audio et Boiz-

un certo Szinai Georg...” *Basta György hadvezér levelezése és iratai*. Közrebocsátja Veress Endre. II. k. Bp. 1913, 557. l.) Ennél többet nem személyéről, sem további sorsáról nem tudunk. — Bellerofón-levél: Homérosz elbeszélése szerint Prolosz király meg akarván öletni Bellerofont, őt egy levéllel apósához, Sobatész-hez küldötte. A levélben a király azt kérte a címzettől, hogy követét ölesse meg.

¹⁰ Radul havasalföldi vajda csak 1605. augusztus elején kötött szövetséget Bocskaival. Addig csapatai Rác György vezetése alatt a császár oldalán harcoltak Erdélyben. (*Erdélyi Országgyűlési Emlékek* V. 300—305. l.)

¹¹ Bocskait a maroszeredai országgyűlés választotta Erdély fejedelmévé 1605. február 21-én. (*Erdélyi Országgyűlési Emlékek*. V. 299. l.)

¹² Frantisek Dietrichstein.

¹³ Nem ismerjük.

¹⁴ Idézet a bibliai Zsoltárok Könyvéből: a 2. zsoltár 4. verse.

¹⁵ Ennek az iratnak sem a hazai, sem a külföldi anyagban nem találtam nyomát. Éppen ellenkezőleg, az egykorú jelentések mind arról szólnak, hogy a császár teljesen elzárkózik s még tudomást sem akar venni a magyarországi eseményekről. Ld. Miksa főherceg levelét a kölni választóhoz, 1605. április 12: Félix Stieve, *Vom Reichstag 1608 bis zur Gründung der Liga*. München 1895. 46—48. l.

¹⁶ Ez az irat csak a Bocskai párti rendek Európához intézett kiáltványa lehet. Szövege: *Magyar Országgyűlési Emlékek*. XI. 168—184. l.

^g Recte: Turcae.

^h Recte: banské mestá.

ⁱ Recte: Schemnicium.

^j A margón ugyanazonas kéz írásával a magyar mondat latin fordítása: Deus faxit, ut suspendatur ille (Bastae) meretricis filius, una cum ipsis suis populis Wallonibus, quod fiat, dicamus omnes: Amen.

^k Recte: Viennensēs.

^l Nyilván elírás, föltehetően ehelyett: bis.

kaium ad Imperii principes litterarum quidpiam exarasse et innocentiam suam asserere, multas injurias, genti nostrae illatas detegere et ignominiam, qua notatur, a se avertere.¹⁷

Sed opportune, dum haec scribo, incidi in meos conterraneos, qui certo se ex multis, fide dignissimis viris accepisse affirmant Bastam jam cum obnibus suis copiis Hungaria excessisse.¹⁸ Ex quo nimirum arma Boizkay contra caesarios sicarios sumsit; nihil ulli militi solutum est; hanc forsan ob causam, ut populis, viris et oppidis Hungariae deletis, tandem ipsam regionem solo aequarent et gentis nomen abolerent. Basta multa semper spe militem lactabat et jamjam argentum afferri, auxilia venire commeatum advehi dicebat. Sed miles longa procrastinatione offensus, et totos quinque menses mira arte delusus, diutius ipsi fidem adhibere noluit. Ipse quidem summis precibus ab exercitu petebat, ut solum 14 dies praestolentur; siquidem intra istud tempus nulla afferretur pecunia, dabat ipsis potestatem quod dicis^m in se statuendi, sive in vincula conjiciendi, sive etiam interimendi; sed, ut dixi, in pertusum ingerebat dicta dolium, operam ludebat, ut serebat, ita messuit.¹⁹

Boizkay praeter Transylvaniam in Hungaria plus-minus 40 arces et propugnacula cepit et haud dubie nunc, post discessum Bastae, toto regno potietur. Potuisset his turbis facile aliqua medicina etiamnum adhiberi. Verum Imperator nulla prorsus ratione libertatem religionis (quod quidem Basta et ejus complices omnibus, qui hactenus adhuc a partibus caesaris stabant, magnifice pollicebantur) concedere voluit. Consiliarii Suae Caesariae Majestatis nescio quid pestis moliuntur; mira ipsorum consilia, miri de Hungaris omnibusque Christianis purioris doctrinae sermones, Jesuitae etiam mirum in modum et in scholis, et in templis debacchantur. Quicquid certe est, latet aliquis anguis in herba, magnum aliquid monstrum alunt.

Plura scribere nequeo, ita sum animo perculso et abjecto, ob hanc dulcissimae patriae statum. Forsan patria mea in cineres redacta est. Vallones nimirum a Toanio^o incipientes usque Cebinum^o et Epperies omnes pagos incolis non repertis, et sua in silvis passim occultantibus exusserunt, diripuerunt, solo aequarunt.

Bene feliciterque valete, me, ut facitis, amate. Brevi (ut spero), Deo ter optimo maximo juvante, aut vos visurus sum, aut aliam aliquam Academiam.

¹⁷ Föltehetően ugyanarról az iratról van szó.

¹⁸ A levél írásakor Basta Privigye körül volt, visszavonulóban Eperjésről Pozsony felé.

¹⁹ Az itt mondottak korántsem légből kapott dolgok. Basta már március 23-án, majd április 4-én jelentette Eperjésről, hogy fizetetlen hadai nem akarnak tovább szolgálni. Május 4-én a Pozsony melletti Szentgyörgyről közölte, hogy katonái azzal fenyegetik, faképnél hagyják. Ettől kezdve naponként sürgeti, hogy pénzt és kenyeret küldjenek csapatainak. Május 11-én katonái közölték vele, hogy ha 3 napon belül nem kapják meg élelmi és egyéb járandóságukat, szétoszlanak. Május 15-én Basta kötelezvényben biztosította csapatait, hogy 23-ig minden járandóságukat megkapják, ha nem, bántatlanul eltávozhatnak (Minderre ld. Basta György levelezése, i. m. II. 631. s. köv. 1.)

²⁰ 1605. április 20.

²¹ A Szenci Molnár Albert baráti köréhez tartozó Jan Opsimates (Opsimathes) morva családból származott. 1600-ban Genfben, 1603–1606 közt Herbormban tanult. 1609-től Prágában működött lelkészként, 1627-ig, amikor menekülni kényszerült az országból. (O. Odložilík, *Jednota Bratiská a reformovani francouzského jazyka*. Philadelphia. 1964. 52–62. l.; Szenczi Molnár Albert naplója, levelezése és irományai. Kiadta Dázi Lajos. Bp. 1898. 72. és 361. l.; Le Livre du Recteur de l'Académie de Genève. 1559–1878. Publié sous la direction de S. Stelling-Michaud. I. Le texte. Genève 1959. 132. l. 1645. sz.; Linde, i. m. I. 373. l.; munkáinak felsorolása: František Horák — Zdeňek Tobolka, *Knihopis Českých a Slovenských tisků*. II/V. Praha 1950. 357–358. l. 6633–6636. sz.) Itt mondok köszönetet Robert Evans egyetemi docensnek (Oxford), aki az Opsimatesra vonatkozó cseh nyelvű irodalomra felhívta a figyelmemet.

²² Pavel Dubinusról csak annyit tudunk, hogy 1604 elején iratkozott be a herborni egyetemre. (Paulus Dubinus, *Mesericensis Moravus*. Linde, i. m. 375. l.)

^m A másoló durva elírása, recte: judices.

ⁿ Recte: Tocaino, vagy Tokajino.

^o Recte: Cibinium.

Scribebam inter strepitum poculorum et catervam potatorum. Neapoli Pragensium, MDCV. XII. Calendis Maji.²⁰ Salute ex me plurimum dominos Opsimathin,²¹ Dubium²² etc. In praesentia non suppetit otium pluribus scribendi, nec est etiam quod scribam. Iterum valete.

J. F. Filiczky

A levél magyar fordítása²³

Minden jókat kívánok.

Azok a kassai követek, akikről a minap írtam, és akik még a mostani zavarások előtt érkeztek Prágába, már eltávoztak innen, de dolguk végezetlenül; a többi négy város, nevezetesen: Lőcse, Bártfa, Eperjes és [Kis]szeben követei még itt időznek, mert egyrészt Basta, másrészt azonban maga a főherceg is sok és csillogó ígérettel kecsegteti őket. De — ahogy én látom — sziszüfoszi sziklatömböt görgetnek, egy szemernyit sem jutva előre. Nem képesek elérni azt, hogy kihallgatást kapjanak; ügyük egyik napról a másikra húzódik; talán rövidesen mások követik majd őket.

Néhány nappal ezelőtt egy magyar nemest, Szinay Györgyöt, egykori iskola-társamat (de amint hallok: sokan mások is derekasan viselkednek ebben a vallás-háborúban), aki Magyarországról tért vissza, éjnek idején börtönbe hurcolták; hogy mi okból, az nem világos eléggé. A lőcseiék azt beszélik, hogy Bocskaihoz küldötték volt, hogy valamiféle békefeltételekről tárgyaljon. De hogy mit ért el, és hogyan teljesítette utasítását — minderről még nincs megbízható hír. Magam úgy vélem, hogy ajánlólevél helyett alighanem Bellerofón-levelet hozott Bastától.

Bocskairól naponkint más-más mendemondák terjengenek. Mondják róla, hogy ariánus, hogy rebellis, hogy hazaáruló s hitszegő a németekkel szemben, és inkább a törököt szolgálja; egyszer azt beszélik, hogy fogságba esett, s hogy körülzárta őt a katonaság, aztán azt, hogy kisiklott a gyűrűből; ismét mások azt, hogy el van vágva hadserege; de azt is mondják, hogy Kassát a hajdúk eladták a töröknek; és még vagy hatszázféle egyéb hír járja, ám ezek egymásnak csaknem mind ellentmondanak. Arról biztos forrásból értesültem, hogy Radul vajda, Havasalföld fejedelme 8000 emberrel Bocskaihoz csatlakozott; egész Erdély [Bocskai] pártján áll s szavára hallgat, sőt magát már fejedelme is tette. A felső-magyarországi bánya-városok (banské mestá) közül bevette már Körmöcbányát, Selmechányát, de igen sok várat is; a hajdúk száma napról-napra növekedik, Basta csapatai ugyanakkor fogyóban vannak, s ő maga olyan szorongatott helyzetbe került, hogy azt se tudja, mihez kezdjen, hova menjen. *Isten adgya, hogy felakasztassanak a kurva fiát, az ő hitetlen népével, voloniaikkal egyetemben. Úgy legyen, mongyuk: Amen.*

Arról is beszélnek, hogy a bécsiék nagy rettegésben vannak, s nem is ok nélkül, hiszen „már a közvetlen közelben ég Ukalegon háza!” A püspökök 2000 főnyi bérenc serege, e bajok mindegyikének szítója s egyben lángja, úgy menekül oda, mint valami menedékhelyre. Hallatszott olyan hír is, hogy az olműci püspök, hat szekérral, nem is tudom már hova vette be magát, hogy menedéket keressen. Vesszenek el gyalázatos módon ezek a véredek, mert ők azok, akik kifőzték mindazt, ami eddig történt, hát most csak egyék meg az egészséget. A vallonok, ezeknek az orgyilkosoknak legkegyetlenebb bérencei, amerre csak járnak, rombolnak, pusztítanak, tönkretesznek mindent.

Hogy mikor és milyen véget ér majd ez a pusztító vész, azt csak a jó és hatalmas Isten tudja, én azt be nem láthatom. A békét ugyan áhítani kell, de — megítésem szerint — aligha remélhető eljövetele ezekben a forrongó időkben s az emberek okozta eme vérzivatar közepette; hiszen minden egyre inkább romlásba dől, arra, hogy a dolgok jobbra forduljanak, csak igen-igen gyöngye és vékonyka remény van. A pápisták nagyon is távol állanak attól, hogy le vessék indulatukat, sőt: naponkint újult erővel tombolnak; erőszakkal szétzúzzák a jog, a szemérem, az emberség korlátait, s azon mesterkednek, hogy mindenfelől még több dögvézszt zúdítsanak reánk.

²³ A fordítást Dr. Kenéz Győző tudományos kutató készítette, aki a latin szöveg megfejlesztésében is segítségemre volt, amit ezúton is köszönök neki.

Küldök nektek két levelet, melyeket egy jezsuita írt a Szepességből. Már ebből a két levélből is teljesen átlátható, miben áll a hazánk elnyomását, igaz vallásunk gyökeres kiirtását célzó szándékuk. „De az, aki az egekben lakozik, kineveti őket, és az Úr csúfot úz majd belőlük.” A császár valamiféle iratot küldött a Birodalom fejedelmeihez erről a beháborúságról; de amint arról értesültem, s egy részét magam is elolvastam, az nagyon messzire esik az igazságtól. A mieink is megküldötték Drezdába e beháború igaz történetét, hogy ezáltal az egész világ előtt ismerité válják a pápaimádóknak, a közbékesség e megzavaróinak, az országok e felforgatóinak csalárdsága és mérhetetlen kegyetlensége; és hogy tudják meg a fejedelmek, mit kell ténylegesen tenniök, kinek kell hitelt adniok, ki ellen kell fegyvert ragadniok. Úgy hallom, Bocskai is elkészített valamiféle levelet a Birodalom fejedelmeihez, amelyben ártatlanságát bizonygatja: leleplezi benne a sok törvénytelenséget, amely nemzetünkre zúdult, és elfordítja a gyalázatot magától, amellyel megbélyegezték.

Éppen a legjobbkor, most, hogy e sorokat írom, földijeimmel akadtam össze, akik azt állítják, hogy sok és nagyon is hitelt érdemlő embertől azt hallották, hogy Basta már minden seregével kivonult Magyarországról. Ebből következően azután Bocskai a császári orgyilkosok ellen ragadott fegyvert. Basta egyetlen katonája sem kapott semmiféle zsoldot, s talán éppen azért nem, hogy miután majd elpusztítják Magyarország népét, férfiai és városait, végül a tájat is a földdel tegyék egyenlővé, s a nemzetnek még a nevét is eltöröljék. Basta kezdettől fogva reménységgel táplálta katonáit, s mondogatta nekik, hogy rövidesen hozzák már a pénzt, jönnek a segélycsapatok, szállítják már az élelmet, — s ím az a katona, akit a hosszú halogatás felbosszantott, s akit teljes öt hónapon át különös fondorlattal becsaptak, nem volt hajlandó többé hinni neki. Ugyanis nagy könyörgéssel azt kérte hadseregétől, hogy csak még 14 napot várakozzanak; ha pedig ez alatt az idő alatt nem érkezik pénz, felhatalmazást adott nekik arra, hogy bírakat állítsanak ellene, vagy verjék bilincsbe, vagy akár öljék is meg őt. Ámde szavait lyukas hordóba hordta, ügyét eljátszotta, ahogy vetett, úgy aratott.

Bocskai Erdélyen kívül Magyarországon is bevett csaknem 40, vagy még ennél is több várat és erődítményt, és most Basta kivonulása után kétségtelenül ő tartja hatalmában az egész országot. De még most is könnyedén lehetett volna valamiféle orvoslást találni erre a beháborúságra. Ámde a császár semmiképpen sem akarta engedélyezni a vallásszabadságot (amit pedig Basta és cinkosai nagy fennen ígértek mindazoknak, akik még a császár pártján álltak). Nem tudom, hogy ő császári felsége tanácsosai miféle gazságon törik a fejüket; bámulatosak a tanácsaik; bámulatos, ahogy a magyarokról s mindazokról beszélnek, akik a tisztább tant valló keresztények; s e jezsuiták is bámulatra méltó módon tobzódnak az iskolákban és a templomokban is. Annyi bizonyos, hogy valamiféle kigyó lappang a fűben, s valami hatalmas szörnyeteget melengetnek.

Nem is vagyok képes többet írni, annyira sebzett és annyira levert a lelkem hazám ilyen állapota miatt. Tán szülőföldem is hamuvá égett. Hiszen a vallonok Tokajtól elkezdve Kisszebenig és Eperjesig minden helyet, ahol nem találtak lakosokat, s amelyek népe vagyonkáját szerteszét rejtegette az erdőségekben, felperzselték, kifosztottak s a föld színével tették egyenlővé.

Éljetek jól s boldogan, és engem — amint teszitek is — szeressetek. Rövidesen (így remélem) a háromszorosan jó és hatalmas Isten segítségével meglátogatlak benneteket, vagy valamelyik másik akadémiát fogom fölkeresni.

Írtam mindezt pohárcsengés zajában, részeg emberek seregétől körülvéve. Kelt Prága-Újvárosban, 1605. április 20-án. Üdvözlőjétek nevemben Opsimathes és Dubius urakat. Ez idő szerint nincs elegendő szabad időm arra, hogy többet írjak, de nincs is most miről írnom. Isten veletek, még egyszer.

Filiczky J. F.

Benda Kálmán

EIN BRIEF DES JÁNOS FILICZKY AUS DEM JAHRE 1605.

Johannes Filiczky, ungarischer Humanist, Dichter und Schriftsteller in der ersten Hälfte des 17. Jahrhunderts, war Professor der reformierten Hochschule zu Sárospatak, in Nordostungarn. Den hierabgedruckten Brief schrieb er am 25-sten

April 1605, noch als Student, aus Prag, wo er bei der Familie Br. Hodiega als Erzieher weilte. In dem Brief beschreibt Filiczky die nach Prag gelangten Nachrichten der im Spätherbst 1604 ausgebrochenen ungarischen Unabhängigkeits-Krieges und nimmt Stellung an der Seite des Aufstandes. Während die adelige Führung des Aufstandes, selbst der Fürst Bocskai, betonten gleichermassen die politischen (nationalen) und religiösen Beschwerden gegen das Regime Rudolf II., hebt Filiczky nur die letzteren Momente aus und beurteilt den Aufstand als einen Kampf um die protestantische Religionsfreiheit. Der Brief ist in zeitgenössischer Kopie, ohne Adresse auf uns geblieben, welcher im Public Record Office in London aufbewahrt wird. Aus den Hinweisen und Grüßen des Briefes lässt sich doch feststellen, dass an einige an der Akademie zu Herborn studierende, wahrscheinlich böhmischen und mährischen Studenten geschrieben wurde.